INDEX SCHOLARVM

AVSPICIIS

REGIS AVGVSTISSIMI

FRIDERICI GVILELMI IIII.

IN

LITTERARVM VNIVERSITATE FRIDERICIA GVILELMIA
RHENANA

PER MENSES AESTIVOS A. CIƆIƆCCCXXXXIII.

1843

A DIE VIII. M. MAI.

PVBLICE PRIVATIMQVE HABENDARVM.

Ritschl?

De Plauti Trinummo

BONNAE
TYPIS CAROLI GEORGII.

VNIVERSITATIS FRIDERICIAE GVILELMIAE RHENANAE

RECTOR ET SENATVS

COMMILITONIBVS

S.

Trinummum quo anno Plautus docuisset, primus quaerere F. Ritterus noster instituit in Diurnis scholasticis a. 1831. p. 268 sq. Proficiscebatur is ab eis versibus quibus agelli, qui solus relictus erat Lesbonico, laudes scilicet et virtutes studiosissime Stasimus servus extulit, II, 4, 141 sqq.:

Tum autem Syrorum, genus quod patientissumumst
Hominum, nemo extat qui ibi sex mensis vixerit:
Ita cuncti solstitiali morbo decidunt.

Quae illi visa sunt ad id tempus spectare, quo devicto Antiocho rege cum aliquanto plus quam antea commercii intercedere inter Italiam Syriamque coepisset, tum servorum multitudo Syrorum Romam advecta esset, quorum rarum antea per Italiae urbes usum fuisse. Non esse igitur Trinummum ante a. 562. V. C. actam (siquidem fastos Capitolinos ut facimus sequimur), sed e postremis fuisse fabulis poetae: quem a. 569. defunctum constat.

Contra Ritterum exortus est F. Windischmannus ea commentatione quam de didascaliis Plautinis scriptam edidit in Musei philologici Rhenani vol. I, p. 117. Is nihil se caussae videre ait, cur non ante illud tempus poeta potuerit eos servos commemorare, quos ne Ritterus quidem negarit iam tum cognitos fuisse Romanis: atque esse Syram servam in Mercatore. Praeterea posse Syrorum mentionem in Trinummum e Philemonis fabula transisse: pervulgarem enim esse Philemonis et Menandri aetate Syrorum usum, sat frequentia Σύρος, Σύρα nomina. Omittendos igitur in hac quaestione illos versus esse, et eis potius utendum qui insequuntur a Philtone sene pronuntiati:

Credo ego istuc, Stasime, ita esse: sed Campas genus
Multo Syrorum iam antidit patientiam:

ubi *patientiam* accusativum pro ablativo efflagitat latinitas. Recte enim haec ad atrocissimum illud de Campanis supplicium Ritterum rettulisse, quo praeter alia, quae huc minus pertinent, *multitudinem civium Campanorum venumdatam* Livius XXVI, 16. prodidit, anno quidem 542. Singularem vim esse *iam* particulae: nunc

patientes laborum dici, qui antea omni luxuria fluerent. Non potuisse autem haec nisi uno vel paucis post Capuam expugnatam annis scribi: frigidum enim futurum fuisse viginti demum annis interpositis sic loqui de re paene oblitterata.

Tertius extitit Chr. Petersenus, de Trinummi temporibus satis mirabiliter disputans in Zimmermanni Diurnis antiqu. stud. a. 1836. p. 612 sqq. Probat Petersenus Ritteri argumentationem, Windischmannum autem ita impugnat, ut eos tantum Campanorum esse venumdatos dicat, qui captae urbis tempore vel adulescentiam vel adeo pueritiam nondum egressi actae fabulae tempore etiamtum Romae vixerint: neque id ille coniicit tantum cum aliqua modestia, sed confidenter ait et certum esse et necessarium. Deinde quod de morum corruptela maiorem sane in modum quam alibi poeta queritur Trin. I, 1. II, 2. 4, id non posse non ad ea tempora referri putat, quae extrema fuerint aetatis Plautinae. Praeterea non potuisse illa, quae de Arabia Ponti parte Plautus iocatur IV, 2, 89:

ST. Omnium primum in Pontum advecti ad Arabiam terram sumus.
CH. Eho,
An etiam Arabiast in Ponto? St. Est: non illa, ubi tus gignitur;
Sed ubi absinthium fit atque cunila gallinacea:

haec igitur non potuisse ante bellum Antiochinum intelligi argutatur, ut quo primum Asia Romanis patefacta accuratius terrarum illarum situs innotuerint. Denique longe etiam ulterius progreditur audaciae vel ut verius dicam temeritatis pravoque profecto acumine ea, quae prorsus sint incredibilia, comminiscitur e Trin. I, 2, 46 sqq.:

Nam nunc ego si te surrupuisse suspicer
Iovi coronam de capite ex Capitolio,
Qui in columine astat summo: si id non feceris e. q. s.

Sic enim haec scribe partim ex Ambrosiano codice partim e Beckeri coniectura de com. Rom. fab. p. 40. His autem Calliclis verbis cum quaelibet inepta vel adeo insana criminatio significari visa esset, prorsus ut in simillimo Menaechmorum versu V, 5, 38:

At ego te sacram coronam surripuisse Iovis scio *):

Petersenus quidem certae rei quae vere acciderit cogitationem subesse opinatus est. Quam esse coniecit *Capitolini furtum Petilli* illud, cuius in Horat. Serm I, 4, 94. (coll. I, 10, 25.) mentio facta: id enim scholiastae prodidere rapta corona Iovis Capitolini contineri. At enim iidem accidisse illud Augusti aetate testantur, cuius ami-

*) Non *scio Iovis*, quod vulgatur. *scio* a scriptis libris omnibus abest.

citia factum, ut iudicio absolveretur Petillius. Id vero Petersenus commentum esse scholiastarum ait, eorundem quidem, quibus fidem de ipso furto habuit. Sed tamen hoc ut largiamur, quid inde consectarium ad definiendum tempus Trinummi? Nempe de iis esse Petilliis cogitandum suspicatur, qui cum tribuni plebis essent a. 566. M. Aemilio C. Flaminio Coss., magno Scipioni triumphum petenti quamvis vehementer adversati nihil tamen agerent, sed cum magno invidiae calumniaeque suae ludibrio omnium probris vexarentur Livio teste l. XXXVIII, c. 50 sqq. et Val. Max. III, 7, 1. Quid autem? istis igitur Petilliis furtine quicquam tribuitur? Non hercle a scriptoribus, verum hariolo nostro si credimus, rumore populi et aequalium dicteriis. Scilicet cum Iove Capitolino comparatum esse Scipionem, cum Iovis corona coronam triumphalem, illam autem furari velle dictos, qui hanc eripere Scipioni studerent. Haec sive recte seu pervorse dicta sunt, semet fatetur Peterseniuscredere. Sibimet igitur credat: neque enim verendum est ne tam mira somnia aliis unquam persuadeat. Aut enim hoc est hallucinari aut nihil. Et nobis ficticia videri olim significavimus Musei philol. a nobis Welckeroque editi vol. I, p. 33. Neque C. F. Hermanno persuasit. Qui cum non eum videri Plautum fuisse monuerit in Ephem. litt. Hal. a. 1838. m. Ian. p. 136, qui optimatibus potissimum faveret horumque adversarios acerbe perstringeret: nos quidem certiore etiam argumento hoc utimur, quod, si vel maxime probabiles sint reliquae Peterseni coniecturae, tamen nullo modo idem haberi Livianus Horatianusque Petillius potest. Nam *Capitolinus* nomen non uni alicui homini ioculariter inditum a furto in Capitolio facto, sed verum fuit cognomen gentis Petilliae: id quod nummi testantur ab Heindorfio et Orellio commemorati; Liviani autem Petillii cognomine erant *Spurini*: vid. Liv. XL, 18. XLI, 14.

Nondum percensuimus opinionum multitudinem: restat enim ut de Naudeto dicatur, qui in Diario Eruditorum Francogallico m. Iun. et Iul. a. 1838. fusius quam subtilius, ut nobis quidem videtur, fabularum Plautinarum tempora disceptavit. Ibi ille Trinummum quidem tractans p. 336 sqq. hinc orditur, ut Windischmannum nimium insistere *iam* particulae existimet, quippe quam satis constet nullo omnino scribentis consilio vel certo significatu saepe interponi *). Sequuntur de Syris Campanisque quaedam disputata, quae paullo post tangam. Tum multum in hac quaestione valere dicit Trin. IV, 2. 3:

Advenio ex Seleucia, Macedonia, Asia atque Arabia:

---

*) Vt fidem facerem, ipsa verba philologi, vel ut cum veteribus loquar, grammatici infra posui: *il y insiste trop, je crois; car cette particule est souvent jetée, sans intention bien marquée, dans les phrases, et surtout dans la versification.*

non tantum propter Asiaticas terras cumulatas, sed magis etiam propter *Macedonia* et *Asia* nomina ita iuxta se posita, ut uniuscuiusque animus ad Philippi Antiochique triumphorumque de iis actorum cogitationem illico traducatur. His ea postremo iungit, quae vix ac ne vix quidem intelligamus: tam ille admirabilia et inaudita de *scurrarum* genere deque rusticarum cum urbanis tribubus contentione narrat*).

Haec igitur in sat diversas partes disputata si paullo accuratius perpendas, facile perspicias magna ex parte vel ambigua esse vel exilia, atque omnino ita comparata, ut, nisi quae prorsus reiectanea, gravioribus argumentis confirmandis non incommode adhibeantur, suapte vi discernendi necessitatem non habeant. Rei summam apparet in Syrorum Campanorumque mentione verti, quam cavendum est ne in neutram partem cupidius interpretere. Vt igitur libere fateamur, non est nostra sententia Windischmanni argumentatio a quoquam vere refutata. Nam primum quod ille Syrorum et usum et notitiam antiquiorem esse bello Antiochino dixit, vere dixit: parum dixit, quod in una Mercatore extare servile nomen illud monuit, quam quidem fabulam non ante a. 557. scriptam esse probabilis est Ladewigii coniectura in Zimmermanni Diar. ant. stud. a. 1841. p. 1085. Pseudolum recte iam adiecit Naudetus: ubi quod non verum nomen *Syrus* est, sed simulatum tantum a Pseudolo, id noli Naudeto credere quicquam in hac caussa referre. Atqui Pseudolum scimus eodem anno actam, quo illud coeptum est bellum, h. e. a. 562. P. Cornelio Scipione M'. Acilio Glabrione Coss. **), quattuor annis ante terminatum M. Valerio Messalla C. Livio Salinatore Coss. (a. 565.) Nullus in hac caussa Bacchidum usus, in qua etsi cum *Parmenonibus Syri* commemorantur IV, 4, 4, tamen hanc quidem fabulam post a. 564. demum factam esse satis alibi demonstratum est. Nec dubio utemur Stichi exemplo III, 1, 29: sed in eadem fabula, quam a. 553. poeta docuit, si ex Asia aurum, argentum, lana, purpura, lecti aurati, eburati, Babylonica peristromata, conchyliata tapetia, fidicinae, tibicinae, sambucae***), unguenta afferuntur, quidni indidem arcessi iam tum potuisse Syros servos largiare? An nulli inter ipsos Syros, dum

---

*) *M. Windischmann ne parle pas non plus d'une longue tirade contre les oisifs de la ville,* scurrae (I, 2, 162 sqq.), *laquelle n'est pas indifférente dans le débat. Car elle se rattachait sans doute à la querelle des partisans de l'ancienne discipline avec les fauteurs de la nouvelle civilisation, à la lutte des tribus rustiques et des habitants de la ville. Cette lutte ne commença qu'après les guerres de la Grèce et de l'Asie.*

**) Itaque quod non ante a. 562. Trinummum esse actam Ritterus dixit, rectius etiam videtur aliquanto post a. 562. dici potuisse.

***) *sambucas*, non *sambucinas* in libris est omnibus.

libertate Syria fruitur, servi extiterunt, quos si luberet eri et mancipiorum negotiatores venderent? Accedit longe gravissimum de Syris T. Quinctii Flaminini iudicium, illius orationi a Livio XXXV, 49. intextum: *haud paullo mancipiorum melius, propter servilia ingenia, quam militum genus:* quale illorum ingenium si Quinctius iam ante susceptum cum Antiocho bellum noverat, ecquis de domestico Syrorum mancipiorum usu dubitaverit? Ceterum cum perrarum in Plautinis fabulis esse *Syrus* nomen Naudetus ait, reputandum erat ne alia quidem servorum nomina a regionibus gentibusve ducta frequentiora esse; qualium, ut vere dicam, praeter illud ipsum apud Plautum nullum prorsus exemplum exstat, contra atque apud Terentium. Neque illud dubitationi non obnoxium, quod Syrorum commemorationem ipsi Plauto deberi et ex irridendi consilio repetendam esse contendit. Quid enim est tandem, cur non potuisse Graecum poetam, ut pestiferam agelli illius naturam graviter significaret, hoc argumento uti concedamus, ut ne laboriosissimum quidem patientissimumque genus servorum illic posse perdurare diceret? Modo hoc ipsum in Syros potissimum convenire constet. Atqui revera robustissimos fuisse vel eo intelligitur, quod iuxta cum Cappadocibus Bithynisque gravi lecticarum gestandarum muneri adhiberi soliti sunt: quo Iuvenalis spectat VI, 351:

Quam quae longorum vehitur cervice Syrorum:

et Martialis IX, 2, 11:

Octo Syris suffulta datur lectica puellae:

idemque IX, 22, 9:

Et canusinatus nostro Syrus assere sudet:

quode post Lipsium Elect. I, 19. a Boettigero dictum Sabinae p. 444 sqq. Nec inepte huc Ciceronis illud transferas, quod *natas servituti nationes Iudaeos et Syros appellavit* or. de provinc. cons. c. 5. §. 10, vel quod *in hortis operosissimam Syriam* Plinius dixit N. H. XX, c. 5. tametsi hoc esse ambiguum sentimus. Ergo satis caussae inventum esse latino poetae potuit, cur patientius etiam genus hominum Campanos diceret esse: hoc quidem aperta cavillandi significatione, cum nullo prorsus sententiae vinculo suum responsum Philto Stasimi verbis nexuerit, verum liberrima oratione opposuerit. Neque enim Philtonem velut sic ratiocinantem Plautus fecit: *non persuades isto quidem argumento: nam si non sufficiunt Syri, in promptu tamen sunt multo etiam laboriosiores Campani, ut nihil sit, cur oblatum mihi agrum recusem*; immo nihil iam ipsum agrum respiciens de Syrorum tantum sive laude sive labe servo senex obloquitur simpliciter. Quod autem viginti post annis frigere eiusmodi irrisionem Windischmannus dixerat, id sic elevare idem ille Naudetus studuit, ut perdurasse inter Romanos Campanorum odium asseveraret eiusque rei teste

Livio uteretur. Quid autem ille l. XXXVIII, c. 36.? *Campanos* narrat a. 565., *cum eos ex SC. quod factum esset priore anno, censores Romae censeri coegissent (nam antea incertum fuisse ubi censerentur)*, *petisse ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret*, eamque *rem impetratam* esse. Hiscine vero odii perennitatem scriptor testatur? an poenarum tantum illarum continuitatem, quae de Campanis statim post perfidam ad Poenos defectionem urbisque per Romanos expugnationem sumptae sunt? Ipso autem illo anno quod quae petierunt impetrarunt, odiine potius quam propensae voluntatis documento est? Praeterea ne illud quidem certum, utrum pristini urbis incolae supplicasse Romanis dicantur, an de iis Livius cogitet, qui post funestam urbis cladem illis successerunt recens vel asciti vel ingressi: in qua sententia video Hopfensackium esse Iur. publ. Rom. p. 66. Postremo etiam honestati humanitatique poetae consulendum putat vir ζηταρετησιάδης: nec enim decere probum hominem inter ipsam caedem carnificis cruentissimamque civium stragem cavillari victos et truncatis patrum, fratrum, liberorum membris colligendis occupatos! Quasi vero eo insaniae quisquam progressus sit, ut eodem anno, nedum eisdem diebus et Trinummum scriptam et supplicio affectos Campanos putaret, quorum quidem servilis *patientia* ex illo ipso demum supplicio consectaria esset. Quodsi viginti post annis Naudeto Plautus visus est sine inhumanitate eos perstringere potuisse, nec illud intelligimus, qui tardam malignitatem facilius tam fastidiosus sensus ferat quam subitam acerbitatem multo sane magis excusabilem, nec quid inter viginti annos et aliquot intersit perspicimus, quando etiam paucis praeterlapsis desierat tamen ipsa caedes.

Ergo adhuc non est ullo pacto demonstratum, vel non potuisse brevi post Capuae cladem tempore Trinummum edi, vel necessario esse post Syriae expugnationem scriptam. Vt non nimium tribuendum sit Wolffii Proleg. in Aulul. p. 34 iudicio simpliciter Rittero assentientis et minus sibi placere Windischmanni sententiam profitentis. Quae cum ita sint, non hercle actum agere videbimur, si novo eoque longe evidentissimo argumento sat ancipitem quaestionem prorsus diremerimus. Etenim quod iocabundus sycophanta ait IV, 2, 148:

enimvero sero quoniam huc advenis,
Vapulabis arbitratu meo et novorum aedilium:

eis verbis qui *novi* dicuntur aediles, non possunt alii intelligi, nisi qui recens munus capessiverint. Aditos autem magistratus inde ab a. 487. Idibus Martiis constat, quibus a. demum 600. Kalendae Ianuariae successerunt: vid. Ideleri Chronolog. II, p. 149. Quodsi, quibus festis illa aetate fabulae commissae sint, quaerimus, trium potissimum optionem datam esse reperimus: factum enim illud aut Romanis

ludis aut plebeis aut Megalensibus, quando Apollinaribus datas fabulas nec Livius unquam commemorat nec alius quisquam ante tempora aliquanto posteriora novit: quod genus accuratius definivimus Mus. philol. I, p. 55 sqq. Ac Romani quidem ludi cum mense Septembri facti sint, Novembri autem plebei, horum neutro mensium apparet novos dici magistratus potuisse. Et ut etiam Apollinares in reliquorum societatem asciscamus, qui m. Iulio fiebant: ne quattuor quidem mensium intervallum non potest nimium videri. Vni restant Megalenses, proximo illi post consulum creationem mense Aprili facti. Qua ratione cum necopinato, per cuius festi opportunitatem Trinummus acta sit, patefiat, tum singulari fortuna etiam illud, quem annum ea fabula excedere non potuerit, docemur. Namque primum scenicos fuisse Megalenses a. 559 certum est: vid. Mus. phil. l. c. p. 60. E quibus sine ulla dubitatione consequitur non ante a. 559 Trinummum actam esse.

Atque sic demum e Campanorum clade petita argumenta didicimus hinc aliena esse omnia; nunc demum iure nostro agemus, cum pro Syris prolata assensu nostro, sed ita comprobabimus, ut pro secundariis et adventiciis habeamus. Et primum quidem quod ad Campanos attinet, etsi recte Windischmannus singularem vim esse *iam* particulae sensit, tamen quo quidem illa spectaret, aut non persensit aut non diligenter explicavit eoque quo debuerat convertit. Hoc enim sibi voluit poeta, ut delicatulos olim homines servilis condicionis diuturnitate nunc demum h. e. post viginti annorum miseriam et labores (non: post Capuae expugnationem) eo adactos esse significaret, ut vel patientissimi omnium exstarent atque adeo durissimum genus servorum superarent, quod fuit Syrorum. Ac mirum est fugisse Windischmannum, ne potuisse quidem intra paucorum annorum spatium ab extrema luxuria et mollitie ad tam diversam atque adeo contrariam indolem subitam conversionem fieri. Ceterum non sine aliqua caussa poetam post tantum temporis intervallum tam acerbe cavillatum esse nobis quoque veri simile videtur; quam habuerit ludibrii caussam, non magis novimus quam tot alia ad accuratiorem notitiam illius aetatis pertinentia a Livio docemur, nimium in modum illo, nisi ubi bella perscribit et id genus alia, arido atque exili. Tantum facile concedi puto, probabiliorem oportere caussam fuisse quam a Naudeto excogitatam.

Nunc autem etiam longius progredi licet et ex iis argumentari, quae per se, absque illo tanquam fundamento esset, haud paullo magis ambigua forent. Nam cum merito Petersenum aliosque gravis illa corruptorum morum castigatio adverterit, qua sane insignis est Trinummus, tamen hoc ipsum aliqua ex parte videtur certius definiri posse. Praeter cetera enim, quae latius patere confitendum est, unum genus pravitatis ita eminet in huius fabulae sermonibus, ut de certo consilio

poetae vix equidem dubitem. Operae pretium faciam, si ipsis oculis proposuero de quibus cogito versibus. Sic enim statim ab initio Megaronides:

Nimioque hic pluris pauciorum gratiam
*Faciunt pars hominum, quam quo prosint omnibus**).
Ita vincunt illud conducibile gratiae,
Quae in rebus multis obstant odiosaeque sunt
Remoramque faciunt rei privatae et publicae.

Multo autem et acrius et apertius philosophus ille Stasimus IV, 4, 25 sqq.:

Nam nunc mores nihili faciunt, quod licet, nisi quod lubet.
Ambitio iam more sanctast, liberast a legibus.
Scuta iacere fugereque hostis, more habent licentiam:
Petere honorem pro flagitio more fit.
Strenuos iam praeterire more fit.

Non est mea sententia obscurum quo haec spectent: ambitus enim, nisi fallor, his notatur, quo, qui minime meriti, honores et peterent et adipiscerentur, simul autem debitis praemiis strenui et fortes frustrarentur. Quodsi, in quos potissimum annos insolentior ambitio illa cadat, circumspicimus, primum quidem omnia ea exempla praesto sunt, quibus olim Bacchidum tempora indagavimus Disp. de Bacch. p. 22 sq. Quid enim quaeso ad Plautina illa '*scuta iacere fugereque hostis, more habent licentiam: petere honorem pro flagitio more fit*' propius potest accedere, quam quod a. 564 is est triumphum nactus, *quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse inimici iactabant:* id quod de Q. Fabio Labeone Livius prodidit XXXVII, 60 et XXXVIII, 47. Accedit quod cum aliquot ante annis Q. Minucius Rufus et P. Cornelius Scipio Nasica, tum paullo post M. Fulvius Nobilior et Cn. Manlius Vulso non satis digni triumphi honore habiti sunt atque ex parte non sine acerrima contentione pervicacissimaque adversariorum repugnantia ad illum accesserunt. Deinde autem, ut a triumphorum ad magistratuum petitionem orationem vertamus: etsi de ambitu leges maximam partem posteriore aetate latae sunt, tamen ne sextum quidem ab V. C. seculum nihil eiusmodi vidit. Nam cum post Poeteliam illam, de qua lib. VII, 15 Livius refert, per quintum seculum integrum maioremque partem sexti de ambitu conquerentes Romanos, quod quidem sciam, non reperiamus, querendi caussa iustissima inventa est eo ipso quo Plautus vita decessit anno 569, quo quidem ad consulatum effuso ambientium stu-

---

*) Vulgatur *quod prosit*. Sed *prosint* in libris est omnibus, etiam Ambrosiano, in quo utrum *quod* an ipsum quod posuimus *quo* exstet, non satis apparet.

dio insignique prensatione perventum esse Livius XXXIX, 32 testatur. Quae res eum eventum habuit, ut tribus post annis reapse legem de ambitu P. Cornelius Cethegus M. Baebius Tamphilus Coss. ex auctoritate senatus ad populum ferrent, ut idem Livius XXXX, 19 ait. E quibus efficitur, quo propius ad ipsum exitum vitae Plautinae in definienda Trinummi aetate progrediamur, eo commodiorem locum illis esse de invalescente ambitione gratiarumque peste querimoniis. Vt, si non ultimam, at ex ultimis poetae fabulis esse Trinummum existimem. Quo in genere illud valde est memorabile, omnino longe maiorem partem fabularum Plautinarum, quae quidem superstites sunt, provectiore aetate atque adeo ingravescente senecta poetae scriptas videri, ipsius iuventutis paucas extare, longe plurimas olim extitisse.

Huc autem prorsus convenire quispiam universam indolem Trinummi dicat, quae fabula multis visa est maturam placidae senectutis sapientiam, lenitatem, temperantiam atque aequabilitatem haud ambigue prae se ferre. At vero, ut dicam quod res est, hoc omne genus argumentandi, quo praeter alios Petersenus cum Naudeto et mirifice delectantur et non sine summa confidentia nituntur, in simili caussa a nobis notati Mus. phil. I, p. 42, cum suapte natura certos fines habeat nullos, tum fallacissimum apparet earum fabularum exemplo, quae a Trinummo paucissimorum annorum intervallo distant. Quid enim Pseudolo petulantius? quid procacius Bacchidibus? quae fabulae a. 562 et circiter 565 actae sunt; quid protervius Truculento? quam una cum Pseudolo a poeta sene factam Cicero testatur: ut in his subsistam. Ergo sic potius statuendum, admirabili fuisse Plautinum ingenium non tantum fertilitate, verum etiam varietate et tanquam mobilitate, qua diversissimae indolis fabulae propemodum uno eodemque tempore nascerentur et ab effrenata lascivia ad sedatam urbanitatem facilis transitus fieret. Quanquam aliquantum intelligimus in hoc genere non ipsi Plauto tribuendum esse, sed eorum e quibus penderet Graecorum exemplorum dissimilitudini. Quam rem tetigisse satis habeo; pertinent autem huc ea, quae lubrica sane nec a dubitatione vacua quaestione, sed non mediocri acumine Ladewigius exposuit Comm. de Volcatii Sedigiti canone p. 34 sq.

Atque his quidem hoc unum additurus eram, ut, quantum e certius descriptis singularum fabularum annis redundare in pleniorem temporum illorum morumque cognitionem posset, uno verbo monerem: cum mihi allatae sunt Simonis Visseringi Batavi beneficio eius Quaestiones Plautinae Amstelaedami proximo anno editae. In quibus cum alia non improbabiliter disputata sunt, tum quaedam ad Trinummum pertinent eaque ex parte cum nostris argumentationibus congruentia. Etenim eos qui sunt IV, 4, 25 sqq. versus ille quoque ad ambitum rettulit Part. II, p. 19 triumphorumque Fulvii Nobilioris Manliique Vulsonis exemplis illustravit P. I, p. 28: nihi

tamen ad aetatem Trinummi investigandam inde colligens. Praeterea I, p. 25 ad caritatem annonae, quam videri per omne Punici belli tempus gravissimam fuisse, spectare haec dixit II, 4, 82:

Coena hac annona est sine sacris hereditas.

Quo potuerat versum I, 1, 10 addere:

Neque quidquam vile nunc est nisi mores mali:

quando non sic locutus est poeta '*nihil tam vile quam mali mores*', sed '*nihil praeter eos vile*'. Sed tamen nec scripsit poeta inter Punicum bellum Trinummum, nec verum est per illud perdurasse caritatem. Immo tum a. 551 tantam fuisse Livius XXX, 38 annonae vilitatem testatur, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret, tum tertium quoque post annum pervili annona insignem lib. XXXI, 50 dixit. Gravius est nec fide carens, quanquam nec quicquam infringens nostrorum argumentorum nec ad horum ipsorum evidentiam accedens, quod de auro nummisque Philippeis Visseringus I, p. 97 sq. observavit. Neque enim illud genus pecuniae ante belli Macedonici tempora Romae increbruisse, nec eius mentionem apud Livium ante Flaminini de Philippo rege triumphum fieri, qui fuit a. 558. E quo consequens hoc est, quod quidem ex parte etiam aliunde constat, ut ultimo artis Plautinae decennio una cum Asinaria, Bacchidibus, Curculione (omissa ab Visseringo), Milite, Poenulo, Rudente, Truculento etiam Trinummus tribuenda sit, cuius illuc hi versus spectant: I, 2, 115

Nemost. — Nummorum Philippeum ad tria milia,

et a Visseringo praetermissi IV, 2, 113. 117. 123:

An ille tam esset stultus, qui mihi mille nummum crederet
Philippum . . . .
Si hunc possum illo mille nummum Philippum circumducere. —
Atque etiam Philippum, numeratum illius in mensa manu,
Mille nummum:

quorum versu tertio quod vulgatur *Philippo*, defendi nequit.

Sed *satis historiarumst:* restat enim ut vobis, carissimi commilitones, vestraeque industriae earum scholarum varietatem commendemus, quas infra et largiter propositas videtis et novorum nominum clarissimorum accessione liberali REGIS AVGVSTISSIMI beneficio insigniter condecoratas: in eisque EIVS nomine qui, masculae virtutis luculentum exemplum, non huic tantum universitati nostraeque urbi, sed universae Germaniae singulari decori est atque voluptati.

Scribebamus Bonnae ad Rhenum V. Kal. Mart. A. CIƆIƆCCCXXXXIII.